

УДК 930.253:929Довженко

А. А. ГАЙВОРОНСЬКА*

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРНИХ АРХІВІВ ПРО О. ДОВЖЕНКА (із зібрань ЦДАМЛМ України)

Розкрито основні літературні джерела вивчення життя і творчості О. П. Довженка, які зберігаються в архівних зібраннях ЦДАМЛМ України.

Ключові слова: кіномистецтво; митець; кінорежисер; спогади; листування; стаття; нариси.

2014 рік – 120-річний ювілей видатного українського кінорежисера, письменника, художника, громадського діяча Олександра Петровича Довженка (1894–1956).

Багату та різноманітну спадщину залишив великий митець для нащадків, створивши невмирущі фільми “Земля”, “Арсенал”, “Звенигора”, “Щорс”, що увійшли до золотого фонду світового кіномистецтва. За все своє творче життя О.Довженко поставив 14 ігрових і документальних фільмів, написав 15 літературних сценаріїв і кіноповістей, дві п’єси, автобіографічну повість, понад 20 оповідань і новел, низку публіцистичних статей, теоретичних праць із кіномистецтва, кінодраматургії, живопису, архітектури.

У свій час відомий український кінорежисер Микола Мащенко сказав про свого геніального колегу О.Довженка: “Життя людини вимірюється не кількістю років, а, насамперед, справами її. Благородством її. Вмінням служити людям. Здатністю горіти всюди, куди закине людину доля. Вмінням залишати глибокий слід і в справах, і в думках людей”¹.

У Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ України) зберігається фонд митця (ф. 690, оп. 1–4, 298 од. зб.) Він містить кіносценарії фільмів, фотокадри з фільмів, епістолярій, спогади, записи, автобіографію, яка свого роду є блискучою і єдиною автохарактеристикою українського інтелігента того часу, в якій О. Довженко досить відверто розповідає про свої проблеми, злети і падіння, переконання. Він звертається до нас із надією на те, що його почують, правильно зрозуміють вдячні нащадки, а головне, – продовжать його справу, якій він присвятив усе своє трагічне життя митця і громадянина в тоталітарній системі.

В архівних фондах відомих українських письменників, літературознавців відклалися не менш цікаві оповідання, нариси, статті, дослідження, спогади, монографії, листування, пов’язані з великим майстром.

* *Гайворонська Алла Андріївна* – головний спеціаліст відділу використання інформації документів ЦДАМЛМ України.

О. Довженко та Є.Самойлов (у ролі Щорса)
під час зйомок кінофільму “Щорс”, 1939.
НДФ ЦДАМЛМ України.

Серед перших матеріалів про О. Довженка зберігається машинописна копія оповідання Ю. Яновського “Листопад”, присвяченого молодому кінорежисеру². Твір був опублікований на сторінках журналу “Всесвіт” (№ 6 за 1926 р.).

Ще в довоєнні роки молодий поет А. Малишко написав пісню до кінофільму “Щорс”, а в роки війни поет і режисер неодноразово зустрічалися на далеких фронтних дорогах. По війні дружба між ними ще більше зміцнилася. Про це свідчать листи і телеграми О. Довженка до А. Малишка. У свою чергу поет присвятив кінорежисеру цикл поезій із книги “Рута” (“Пісня Олександра Довженка”)³.

У фонді письменника Ю. Смолича знаходимо листи і телеграми О. Довженка до подружжя Смоличів за 1951–1956 рр.⁴ Тут же зберігається відомий уже лист кінорежисера до Президії Союзу радянських письменників УРСР від 29 жовтня 1956 року щодо поновлення його у членстві, а також надання можливості проживати в Україні, у Києві⁵.

Цікавими з точки зору історизму та становлення молодого українського кіно 1920-х рр. є сторінки спогадів Ю. Смолича про О. Довженка у мемуарах “Розповідь про неспокій”. Ми знаходимо такі слова, що характеризують молодого кінорежисера як першу національну величину українського кінематографу: “Довженко проводив усе в ім’я справжньої любові до свого народу, – з позицій національних гордоців, виявлення й підняття всіх самотніх національних рис і власти-

Ю. Тимошенко, О. Довженко. Переделкіно. Москва, 1940-і рр.
ЦДАМЛМ України, ф. 1386, оп. 1, стр. 329, арк. 6.

востей свого народу. В живих людях він бачив не лише їх соціальну характеристику, але й своєрідний національний характер”⁶.

Серед матеріалів видавництва “Український письменник” знаходимо, крім машинопису кіноповісті “Поєма про море” (1963), літературознавче дослідження Ю. Барабаша “Чисте золото правди” (Деякі питання естетики і поезики О. Довженка)⁷, біографічний нарис С. Плачинди “Олександр Довженко. Життя і творчість” (1964)⁸, спогади Л. Бодика “Джерела великого кіно” (1965)⁹.

Надзвичайно цікавими є спогади відомого українського естрадного актора Ю. Тимошенка (Тарапуньки) “Перша зустріч”, “Екзамен”, “Уроки”, “Листи”¹⁰. Це не тільки спогади, це правда про останні роки життя і творчості великого майстра кіно.

До 70-літнього ювілею О. Довженка з’явилася стаття Ю. Тимошенка “Люблю його посмішку” (1964)¹¹. Це про враження від фільму “Мічурін”, що був дещо проміжним у творчості кінорежисера, пише в одному з листів вражений від побаченого актор: “...Вчора четвертий раз дивився “Мічуріна” і як всі попередні три рази прийшов додому розгублений і спантеличений величчю вашого таланту”¹².

У повоєнні роки письменник О. Підсуха був одним із перших, хто їздив до Москви, щоб потім в українській тогочасній періодиці з’явилися перші публікації кіносценаріїв, кіноповістей О. Довженка,

П. Тичина, О. Довженко, М. Рильський, 1940-і рр.
ЦДАМЛМ України, ф. 1386, оп. 1, спр. 329, арк. 3.

окремі сторінки його щоденникових записів. У його фонді зберігаються статті про О. Довженка – “Провісник”, “Убила ненависть і зло”, “Мислитель”, “Зустріч з Олександром Довженком”, “Приклад генія”, машинописи кіноповістей “Україна в огні”, “Золоті ворота”, “Поема про море”, декілька листів О. Довженка до О. Підсухи від 1956 року, коли в журналі “Дніпро” вперше була надрукована повість “Зачарована Десна”. Дякуючи О. Підсусі, український читач уперше ознайомився з окремими творами великого кінорежисера¹³.

Неоціненним доповненням до численних досліджень про О. Довженка є стаття видатного українського літературознавця І. Дзюби “Олександр Довженко” (декілька штрихів до світового контексту естетики О. Довженка), присвячена 90-річчю від дня народження митця (1984). У статті знаходимо слова, які повністю можуть стосуватися всього, що було написано про великого кінорежисера за всі роки життя і творчості, вшанування пам’яті: “Довженко – поет краси. Він і її філософ. Роздуми про красу, про її місце в житті і мистецтві, про її виховну, перетворювальну силу та про те, як цю силу використати, – живий нерв усієї його творчої діяльності. Пафосом, інтенсивністю, цілеспрямованістю цих роздумів ніхто з сучасників не може з ним зрівнятися...”¹⁴.

Журналіст, літературознавець, письменник М. Куценко в своєму дослідженні про О. Довженка “Істина і брехня” розповідає: “Мені вдалося наштовхнутися в архіві митця ще на вагомні документи, про які я не можу змовчати, бо вони розкривають високий моральний под-

виг Олександра Петровича. Чехословацький журналіст Ондри Лісгорський, котрий був присутній на перегляді іноземними кореспондентами, акредитованими в Москві, фільму “Битва за нашу Радянську Україну”, застенографував виступ Олександра Довженка, який розширює нашу уяву про митця, про природу його мислення і вболівання за долю України, його народу: “Я належу до українського народу. Я його художник і кінорежисер. Я належу до цього народу, на землі котрого вирішується доля людства”¹⁵.

Не менш цікавим є й той факт, що, працюючи над дослідженнями життя і творчості О. Довженка, М. Куценко у подальших працях “Магічна сила чаклунства”, “Історія розкриває тайни” ділиться своїми спостереженнями: “Подвижницьке життя Олександра Петровича стало для мене взірцем, натхненням, котре давало і дає мені невичерпну енергію. Митець заповнив мою душу і розум, не давав і не дає спокою ні вдень, ні вночі. Я наполегливо шукав і дошукувався відповідей на неординарні запитання, що постійно виникали у процесі дослідницької праці. У своїх пошуках нерідко нашттовхувався на неймовірні труднощі й ускладнення, а іноді і на протидіяння ханж і злих сил, котрі прагнули зашкодити моїм благородним замірам створити фундаментальний документальний живопис. І що більше я заглиблювався в архівні таємниці, тим більше прояснювався титанічний образ митця. Немало із знаного і, здавалося, беззаперечного, довелося переоцінити, переосмислити”¹⁶.

У монографії “Творчість Довженка в оцінці сучасників” кінознавець Б.Тарасенко дає характеристику кінематографічного значення творчості Олександра Довженка:

“Широта світобачення, масштабність проблем, самобутність драматургічної й режисерської манери, поетичність, емоційність, створення власної акторської школи – ці риси творчості Довженка поставили його в ряд найвидатніших митців радянського і світового кіно. Довженко залишається разом з нами, виступає діловим порадником і конкретним прикладом в багатьох складних ситуаціях. Його яскравий і щедрий талант став виразником народних сподівань і високих прагнень, оспівував великі звершення нашої епохи”¹⁷.

¹ ЦДАМЛІМ України, ф. 1205, оп. 1, спр. 150, арк. 2.

² ЦДАМЛІМ України, ф. 17, оп. 1, спр. 31, арк. 16.

³ ЦДАМЛІМ України, ф. 22, оп. 4, спр. 41, арк. 2; оп. 5, спр. 33, арк. 40; оп. 5, спр. 34, 38, арк. 52, 53, 77.

⁴ ЦДАМЛІМ України, ф. 169, оп. 1, спр. 589, арк. 13; спр. 590, арк. 3.

⁵ ЦДАМЛІМ України, ф. 169, оп. 1, спр. 592, арк. 1.

⁶ ЦДАМЛІМ України, ф. 169, оп. 2, спр. 86, арк. 264.

⁷ ЦДАМЛІМ України, ф. 212, оп. 2, спр. 808, арк. 262.

⁸ ЦДАМЛІМ України, ф. 212, оп. 2, спр. 1178–1179, арк. 165, 148.

⁹ ЦДАМЛІМ України, ф. 212, оп. 2, спр. 1256, арк. 136.

- ¹⁰ ЦДАМЛМ України, ф. 235, оп. 1, спр. 21, арк. 48.
¹¹ ЦДАМЛМ України, ф. 235, оп. 1, спр. 26, арк. 1.
¹² ЦДАМЛМ України, ф. 235, оп. 1, спр. 42, арк. 3.
¹³ ЦДАМЛМ України, ф. 957, оп. 1, спр. 32, арк. 58, 37, 3; спр. 122, арк. 1.
¹⁴ ЦДАМЛМ України, ф. 1242, оп. 1, спр. 5, арк. 37.
¹⁵ ЦДАМЛМ України, ф. 1386, оп. 1, спр. 4, арк. 10.
¹⁶ ЦДАМЛМ України, ф. 1386, оп. 1, спр. 30, арк. 243.
¹⁷ ЦДАМЛМ України, ф. 1195, оп. 1, спр. 5, арк. 16.

Раскрыты основные литературные источники изучения жизни и творчества О. П. Довженко, которые хранятся в архивных собраниях ЦДАМЛМ Украины.

Ключевые слова: киноискусство; художник; кинорежиссер; воспоминания; переписка; статья; очерки.

There are highlighted the main literature sources on study of life and activity of O. P. Dovzhenko, preserved in the archival collections of the Central State Archives Museum of Literature and Arts of Ukraine.

Key words: the movie art; the artist; the film director; the memoirs; the correspondence; the article, the essays.